

Ali SADIKU

**KONTRIBUTI I ORGANIZATËS HUMANITARE EL HILAL
GJATË EKSODIT TË SHQIPTARËVE NGA KOSOVA GJATË
LUFTË SË VITIT 1998-1999**

Abstrakt:

Dëbimi i shqiptarëve me dhunë ose eksodi i shqiptarëve nga Kosova, arriti kulmin e saj pas fillimit të bombardimeve të NATO-s në vitin 1999 kundër pikave ushtarako-policore të ish-Jugosllavisë. Të dëbuarit u detyruan me dhunë që të lëshojnë vatrat e tyre dhe të shpërnguleshin në Shqipëri, Maqedoni dhe vise tjera, në mesin e të cilëve ndodheshin fëmijë, gra dhe të moshuar. Në këtë punim shkencor do ta trajtoj kontributin e Organizatës Humanitare El Hilal gjatë eksodit të shqiptarëve nga Kosova gjatë luftës së vitit 1998-1999. Organizata Humanitare El Hilal u themelua më 6 prill të vitit 1991 në Shkup. Është organizatë joqeveritare, vullnetare, e cila synimin e vet e ka humanitetin dhe solidaritetin. Humanitetin dhe solidaritetin e saj Organizata Humanitare El Hilal e filloi nga themelimi, por kontributi i saj i veçantë mund të dallohet nga pranimi, strehimi dhe kthimi i refugjatëve nga Bosnja në vitin 1992, pastaj pritja dhe strehimi i të dëbuarve me dhunë nga Kosova në vitin 1999 nëpër familjet shqiptare në Maqedoni, të dëbuarit në pikën kufitare të Bllacës, mbyllja e kufijve të Maqedonisë, qëndrimi i të dëbuarve nëpër kampe etj. Gjatë luftës së Kosovës në vitin 1999 në Maqedoni numri i përgjithshëm i shqiptarëve të dëbuar arriti 379 523 persona, prej tyre 92 100 u transferuan nëpër vendet e tjera të Evropës, 154 989 persona u vendosën nëpër familjet shqiptare në Maqedoni dhe 112 434 persona

u vendosën nëpër kampet speciale të ndërtuara enkas që nga eksodi kosovar. Gjithsej u ndërtuan 9 kampe.

Fjalët kyçe: *Kosova, eksodi, kampi, dëbimi, refugjatët.*

Organizata Humanitare El Hilal

Nëpërmjet institucioneve vullnetare humanitare, të gjithë individët kanë mundësinë e barabartë që të kontribuojnë në proceset e nevojshme të ndërtimit social dhe ekonomik. Aktiviteti humanitar gjithashtu ndihmon në zhvillimin e ndjenjës së përgjegjësisë te pjesëmarrësit, i bën ata të ndihen të aftë për të investuar materialisht, duke ofruar përvojën e tyre si dhe duke ndihmuar me këshilla në fushat e tyre në të cilat ata janë të aftë.¹ Një grup intelektualësh të dalluar, grup me shpirt të devotshëm e solidarë, të nxitur e të përkrahur nga Meshihati i Bashkësisë Islame në Maqedoni² vendosën që të themelojnë Shoqatën Humanitare Kulturore El Hilal³, me të vetmin qëllim: t'u ndihmojnë njerëzve nevojtarë, t'ua zbusë sa të jetë e mundur dhe dhembjen që u shkaktonte skamja, mjerimi.⁴ Pas aktiviteteve paraprake, më 6 prill 1991, në lokalet e Medresesë "Isa Beu", Këshilli Nismëtar e thirri Kuvendin Themelues e me këtë rast lindi Shoqata Humanitare El Hilal (Hëna e Re).⁵ Në Kuvendin Themelues ishin prezent fytyra të ndryshme të jetës kulturore, politike, fetare, të biznesit etj. Ishte kjo një simbiozë e personaliteteve që me mundin dhe kontributin e tyre dhe gjatë kohës së komunizmit, por në veçanti edhe në fillimin e proceseve demokratike u dëshmuan si solidarë të gatshëm për vepra të mëdha. Kuvendi Themelues

¹ Mevlud Aliji, *Bashkësia Islame në Maqedoni, historiku dhe funksionimi*, 221, Shkup, 2023.

² <https://bfi.mk/>, Bashkësia Fetare Islame në Republikën e Maqedonisë së Veriut.

³ <https://elhilal.org.mk/>, Organizata Humanitare El Hilal.

⁴ 5 vjet *Organizata Humanitare El Hilal 1991-1995*, SHA Napredok Tetovë, 7.

⁵ *Organizata Humanitare El Hilal 20 vjet qëndrojmë për ju*, Arbëria Desing, Shkup, 2012, 23, 24.

numëronte 67 anëtarë.⁶

Shoqata bamirësie dhe kulturore ka pasur edhe më parë në kuadër të Bashkësisë Islame në këto anë, si: “Gajreti”, “Merhameti”, “Shefkati” dhe “El Hidaje” etj. Përvoja e tyre do të shërbejë si inspirim për punën e shoqatës së ardhme, ndërkaq tash paraqitej një burim i ri energjie, një organizim që ishte i aftë të kapërcejë probleme të jashtëzakonshme humanitare.⁷

Kuvendi themelues i Organizatës Humanitare El Hilal miratoi edhe Statutin e saj, i cili me 49 nenet e tij e rregullon punën dhe zhvillimin e Organizatës.⁸ Pas kësaj ngjarjeje, Kryesia e Organizatës Humanitare El Hilal vazhdoi me themelimin e degëve dhe nëndegëve të saja. Fillimisht u formuan degët në Tetovë e Gostivar e pastaj në komunat e Shkupit: në Karposh, Çair, Gazi Babë e më vonë në Strugë, Resnjë, Veles, Prilep, Ohër dhe Kumanovë, kurse u formuan këshilla iniciues për krijimin e degëve të reja në komunat qendër dhe Kisella Vodë të Shkupit, në Kërçovë, Dibër, Shtip si dhe në Zyrih të Zvicrës dhe Kopenhagë të Danimarkës. E në vitin 1994 El Hilali e kishte përfaqësinë e vet edhe në Kosovë.⁹

Sipas Statutit të tanishëm, Organizata Humanitare El Hilal përbëhet nga Kuvendi (29 anëtarë), Këshilli Drejtues (11 anëtarë), Këshilli Mbikëqyrës (3 anëtarë), kryetarë, nënkryetarët, sekretari dhe 16 degë nëpër tërë territorin e Republikës së Maqedonisë së Veriut, siç janë: Shkupi (Çairi), Gazi Baba, Saraji, Karshiakë, Kumanova, Tetova, Gostivari, Kërçova, Struga, Ohri, Dibra, Resnje, Manastiri, Velesi, Prilepi dhe Maqedonia Lindore.¹⁰ Organizata Humanitare El Hilal synimet dhe veprimtarinë e vet e realizon në pajtim me marrëdhëniet të rregulluara me Kushtetutën e Republikës së

⁶ Po aty, 24.

⁷ *Organizata Humanitare El Hilal 20 vjet qëndrojmë për ju*, Arbëria Desing, Shkup, 2012, 19.

⁸ *5 vjet Organizata Humanitare El Hilal 1991-1995*, SHA Napredok Tetovë, 7.

⁹ Po aty, 11.

¹⁰ *30 vjet në krah të nevojtarëve, 1991-2021*, Arbëria Desing, Tetovë, 2023, Shkup, 108.

Maqedonisë së Veriut, Statutin e saj si dhe me normat tjera ligjore që e rregullojnë materiet nga kjo lëmi. Synimet e veta programore i ndërton në parimet e humanitetit, marrëdhënieve të ndërsjella dhe solidaritetit. Kjo organizatë zhvillon vetëdijen humane tek anëtarësia e vet, përpiket për sigurimin e kushteve për ekzistencën e familjeve të rrezikuara, për fëmijët e papërkujdesur dhe për jetimët, për fëmijët e dëshmorëve, invalidëve dhe veteranëve të luftës si dhe për personat me aftësi të kufizuara, organizon aktivitete dhe aksione për mbledhjen e ndihmave të ndryshme humanitare, plane për tërheqjen e vullnetarëve të rinj dhe aftësimi i tyre për punë në Organizatën Humanitare El Hilal, angazhohet për formim fondesh për bursa studentore, organizon ndihmë medicinale për fëmijë, të rinj dhe persona të moshuar, organizon përkujdesje edukative për fëmijët jetimë, organizon aktivitete të ndryshme kulturore siç janë: tribuna shkencore, seminare të ndryshme, koncerte, konferenca etj.

Bashkëpunimi nëpërmjet projekteve të përbashkëta në sektorin joqeveritar, organizim të grumbullimin vullnetar të gjakut, përforcimi i resurseve materiale, si dhe synime të tjera pozitive të cilat do të tregohen të nevojshme gjatë punës së organizatës brenda vitit.¹¹ Organizata Humanitare El Hilal është anëtare e Platformës Qytetare të Republikën e Maqedonisë së Veriut dhe në pajtim me standardet e veprimit të OJQ-ve dhe në bazë të Statutit të saj, Neni 21, ka të drejtë të formojë komisione dhe trupa punues. Për disa aktivitete të ngjashme do të ketë koordinator, detyra e të cilit do të jetë koordinimi i punës së komisioneve për realizimin e projekteve. Çdo komision përbëhet prej: udhëheqësit, zëvendësit dhe anëtarit.¹² Organizata Humanitare El Hilal ka 8 aktivitete programore, të cilat miratohen në Kuvendin Qendror dhe të cilat i realizon brenda vitit.¹³ Përveç aktiviteteve programore Organizata Humanitare El Hilal merr pjesë edhe në aktivitete të tjera jashtëprogramore në bazë të nevojës, siç

¹¹ Organizata Humanitare El Hilal, *Raporti vjetor 2016*, 3.

¹² Organizata Humanitare El Hilal, *Raporti vjetor 2017*, 6.

¹³ Organizata Humanitare El Hilal, *Raport vjetor 2018*, 4.

janë: vizita e donatorëve të brendshëm dhe të jashtëm, dhurimi vullnetar i gjakut, koordinimi me diasporën, bashkëpunimi me mediumet, bashkëpunimi me OJQ-të si motra, shpërndarja e ndihmave të njëhershme, ndihma për fatkeqësitë natyrore (tërmeti, vërshimet, zjarret etj.).¹⁴

Organizata Humanitare El Hilal ka zhvilluar bashkëpunim të suksesshëm me organizatat e asociacionet e tjera humanitare. Ndër të parat, me të cilat zhvilloi një bashkëpunim të tillë janë: Turkiye Diyanet Vakfi, Islamic Development Bank, AMGT dhe ATIB nga Gjermania, Organizata Humanitare Amerikane Catholic Relief Services nga Baltimori, Bashkësia Evropiane (ECHO programi), CRIC nga Italia, Organizata Humanitare nga Britania e Madhe Save the Children dhe OFXAM,¹⁵ MCMS, CRS, CRIC, INTERSOS, Muslim Aid nga Londra, IGMG dhe IHH nga Gjermania, UNICEF, Kryqi i Kuq, Fondacioni Hudai nga Turqia etj.¹⁶

Të dëbuarit në pikën kufitare të Bllacës - eksodi i Bllacës

Zjarri i luftës që e kaploi Kosovën gjatë vitit 1999 solli dëme të mëdha materiale dhe ishte kanosje për t'i zhdukur kosovarët nga vatrat e tyre shumëshekullore. Okupatori i pamëshirshëm serb kishte vendosur që ta pastronte Kosovën nga shqiptarët. Ai, përveç vriste dhe i vinte flakën çdo gjëje që ishte shqiptare edhe e dëbonte popullatën në drejtim të Shqipërisë dhe Maqedonisë. Tragjedia e përgjithshme kosovare dhe intensifikimi i operacioneve ushtarake të pushtetit të egër serb mbi popullatën e Kosovës, ndikuan që një numër i madh i refugjatëve nga Kosova t'i lëshojnë vatrat e tyre dhe të kërkojnë vendstrehim në Shqipëri e Maqedoni.¹⁷

¹⁴ Organizata Humanitare El Hilal, *Raport vjetor 2019*, 5.

¹⁵ Behixhudin Shehapi, *Bashkësia Islame dhe institucionet e saj*, Albina Gold, Shkup, 1997, 17.

¹⁶ *Organizata Humanitare El Hilal, 20 vjet qëndrojmë për ju*, Arbëria Desing, Shkup, 2012, 81.

¹⁷ Emin Azemi, *Bllaca, dhimbja e lirisë*, Shkup, ITS KSH - Shkup, 2019, 20.

Human Rights Watch¹⁸ dokumentoi gjithashtu praktikën e njohur të “spastrimit të identitetit”: refugjatëve shpesh iu merreshin dokumentet e identitetit dhe detyroheshin të hiqnin targat nga makinat dhe traktorët e tyre para se të lejoheshin që të kalonin kufirin. Para se të arrinin kufirin, shumë shqiptarëve iu shkatërruan dokumentet personale, gjë që tregon se qeveria po përpiquej të bënte të pamundur kthimin e tyre. Shpërngulja masive e shqiptarëve të Kosovës mund t’i ketë shërbyer një sërë qëllimesh. Së pari, ajo mund të ketë pasur si qëllim të ndryshonte përbërjen demografike të Kosovës - një politikë e përmendur shpeshherë gjatë gjithë historisë nga politikanët nacionalistë ekstremë serbë. Këto ndryshime demografike mund të kishin çuar në ndarjen eventuale të krahinës në dy pjesë, një për serbët dhe një për shqiptarët. Së dyti, shpërnguljet mund të kenë pasur si qëllim të destabilizonin vendet fqinje: Shqipërinë dhe Maqedoninë. Së fundi, synimi i shpërnguljes masive të shqiptarëve mund të ketë qenë t’i mbante forcat e NATO-s në vendet fqinje në mënyrë që të pengohej një sulm nga toka, ose së paku, të dobësohej vendosmëria e Aleancës së NATO-s. Në rast se qëllimi ishte dobësimi i vendosmërisë së komunitetit ndërkombëtar, kjo natyrisht që dështoi, pasi imazhet e refugjatëve të përvuajtur vetëm sa provokuan zemërimin publik dhe shtuan thirrjet për veprim.¹⁹

Bllaca në atë kohë me të vërtetë u bë vendi që e ndante vdekjen dhe shpëtimin. Refugjatët kishin vërshuar nga të gjitha anët.²⁰ Prandaj, Organizata Humanitare El Hilal nuk qëndroi duarkryq para kësaj rrëmuje tepër dramatike e të frikshme, shpejt u organizua me shërbimet e veta dhe ndërmori hapat e nevojshëm për t’u dalë në ndihmë qindra e mijëra njerëzve të dërmuar nga rruga plot ankth e

¹⁸ <https://www.hrw.org/> Human Rights Watch (HRW) është një organizatë joqeveritare ndërkombëtare, me seli në New York City, që kryen hulumtime dhe avokim mbi të drejtat e njeriut.

¹⁹ Raport Human Rights Watch, October, 2001, 3.

²⁰ Grup autorësh, *Bllaca mes dhembjes dhe krenarisë*, Shkup, 2004, Focus-Prishtinë, 180, 81.

tmerr të cilin prisnin në zonën ndërmjet dy kufijve.²¹ Në katastrofën e Bllacës, ose siç e quajnë disa, në ferrin e kobshëm të Bllacës tragjikisht humbën jetën 57 refugjatë, të cilët u varrosën në fushëgropën e Stenkovecit, por pati raste kur aktivistët ia dolën që t'i varrosnin edhe në fshatin Bllacë e në Shkup.²² Në atë kohë pushteti i trajtonte të dëbuarit si turistë apo mysafirë, por ndërkombëtarët dhe Organizata Humanitare El Hilal arritën të ndikojnë mbi pushtetin maqedonas dhe u gjet kompromisi. Të dëbuarit morën statusin e personave nën përkujdesjen humanitare.²³

Në këso kushtesh, në këtë krizë të madhe humanitare, El Hilali tashmë e kishte filluar punën në projektin me personat nën përkujdesje humanitare. Tash erdhi një fazë e re, një fazë tjetër më e vështirë. Nuk ishin në pyetje disa mijëra refugjatë, por ishin në pyetje disa qindra e mijëra. Megjithatë El Hilali ishte i gatshëm ta japë edhe këtë provim tejet të vështirë.²⁴ Në ndërkohë u paraqit ideja e Kiro Gligorovit e njohur si Korridori i Gligorovit, sipas të cilit shqiptarët e dëbuar nga Kosova të mbyllur në autobusë do të duhej të kalonin Maqedoninë si transit që të përfundonin në Shqipëri dhe vendet të tjera. Kështu, kurë arritën në Bllacë dhe Jazhincë njerëzit mbaheshin me ditë para kufirit në mënyrë jocosivilizuese. Megjithëse shqiptarët e Maqedonisë ishin të gatshëm t'i pranojnë vëllezërit e tyre të dëbuar. Në këto momente të vështira, më të ndjeshme, kur aktivistët e El Hilalit u ofronin ndihmë policia maqedonase i rrihte ata, por as kjo dhunë nuk i ndalte aktivistët dhe vazhdonin të kryenin misionin e tyre me dinjitet dhe me një shkallë të lartë përgjegjësie.²⁵

²¹ Organizata Humanitare El Hilal, *30 vjet në krah të nevojtarëve, 1991-2021*, Arbëria Desing, Tetovë, 2023, Shkup, 25.

²² Organizata Humanitare El Hilal, *20 vjet qëndrojmë për ju*, Arbëria Desing, Shkup, 2012, 54.

²³ Mahir A.Iseini, *Unë përballë ngjarjeve*, Gostivar 2015, Alma - Shkup, 110.

²⁴ Organizata Humanitare El Hilal, *20 vjet qëndrojmë për ju*, Arbëria Desing, Shkup, 2012, 55.

²⁵ Mahir A.Iseini, *Unë përballë ngjarjeve*, Gostivar 2015, Alma - Shkup, 111.

Pushtetarët maqedonas nuk i ndërprejnë kalkulimet dhe taktikën e tyre politike. Ndërkaq një energji e madhe humanitare ishte vënë në lëvizje. Kështu ëndrrat për korridorin dhe marifetet tjera ranë në ujë falë faktorit shqiptar, e në këtë mes edhe El Hilali si një hallkë shumë e rëndësishme e zgjedhjes së problemit, kërkonte shtigje të arsyeshme që t'i qasej çështjes në fjalë. Në ditët kur në Bllacë ishin mbledhur mbi gjashtëdhjetë mijë refugjatë, që prisnin të evidentoheshin dhe të hynin në Maqedoni, shtatë ditë e shtatë net aktivistët e El Hilalit bashkë me organizatat partnere ndërkombëtare qëndruan në këmbë që t'i mbajnë në jetë këta njerëz të munduar. U boshatis e tërë ajo tokë e Bllacës, e cila pas vetes la shumë varre, la shumë vuajtje e mundim, la shumë lot të derdhur, la një rrugë të hapur pa ditur se ku do të ketë fundin vuajtja dhe mundimi i shqiptarëve të Kosovës. Lugina e Bllacës, varri i të përndjekurve shqiptarëve të Kosovës!²⁶ Në këtë periudhë në bashkëpunim me Misionin Vëzhgues të Këshillit Evropian, El Hilali e ndiqte situatën në kufi dhe sipas nevojës që u paraqitej u ndihmonte të dëbuarve nga Kosova.²⁷ Kjo do të thotë se puna e vazhdueshme dhe e pakursyer në rastin e Kosovës (1991-1999) El Hilalin e bëri subjekt të respektuar dhe të pranuar, me çka arriti të krijojë një imazh të rëndësishëm, si dhe kredibilitet ndërkombëtar. Pa dyshim në këtë El Hilali do të mbetet kapitull i veçantë në analet e humanizmit dhe të bamirësisë.²⁸

Pritja dhe strehimi i të dëbuarve me dhunë nëpër familjet shqiptare

Ndjenja e humanitetit dhe solidaritetit është cilësia më e lavdërueshme e karakterit të njeriut. Këtë ndjenjë njeriu duhet ta ketë vazhdimisht të ndezur, ngaqë nevoja për t'u aktivizuar kjo vlerë e njeriut është permanente. Siç dihet mikpritja është një virtutet i dashur e

²⁶ Emin Azemi, *Bllaca, dhimbja e lirisë*, Shkup, 2019, ITSKSH - Shkup, 55.

²⁷ Organizata Humanitare El Hilal, *20 vjet qëndrojmë për ju*, Arbëria Desing, Shkup, 2012, 56.

²⁸ Organizata Humanitare El Hilal, *30 vjet në krah të nevojtarëve, 1991-2021*, Arbëria Desing, Tetovë, 2023, Shkup, 25.

i rëndësishëm i shoqërisë tradicionale shqiptare. Mikpritja shqiptare ishte një nga virtytet e rralla të këtij populli. Për shqiptarin mikpritja ishte njëkohësisht detyrë dhe nder. Këtë më së miri na e përshkruan arkeologu i famshëm italian, Luigi Ugolini, në librin e tij *“Shqipëria e lashtë”*, të botuar më 1927, i cili tregon se mikpritjen e gjeti njëlloj në të gjitha anët e Shqipërisë, nga Veriu në Jug. Shqiptari pret mysafirë me shumë kënaqësi. Edhe kur është i varfër, ai mirëpret në mënyrë shumë dinjitoze dhe të përzemërt udhëtarin e panjohur që troket në portën e tij. E gjithë ajo që ai mund të ketë është në dispozicion të mysafirit. Një herë unë jam prekur thellë duke vërejtur se si familja bënte gjithçka që mundej për të më bërë të ndjehem mirë dhe se si ajo ishte e pafuqishme për të përmbushur dëshirat e veta bujare për shkak të mungesës së mjeteve dhe mundësive. Me zemërgjerësi shprehja kënaqësinë për sa më jepej. Ajo ishte gjithçka ata mund të më jepnin, ndonëse për mua, i lodhur nga marshimet e gjata e të mundimshme, ishte pothuajse asgjë. Vezë, djathë, bukë e vendit dhe kafe, përbën shpesh darkimin tim; një mbulesë e hedhur përtokë, në të njëjtin mjedis ku pushonte familja e bariut dhe bagëtitë, përbënte ndonjëherë shtrojën e natës për gjymtyrët e mia të lodhura, që dëshironin tjetër gjë. Megjithatë, unë isha dhe do t’u jem përherë mirënjohës këtyre malësorëve të mirë, njëlloj sikur të më kishin pritur në pallate madhështore.²⁹

Xhelal Jakupi në librin e tij *“Vetëqeverisja lokale dhe shqiptarët në Maqedoni”*, si nëpunës në komunën e Sarajit, me një rast në fillim të pranimit të refugjatëve nga Kosova, i pyetur nga një përfaqësues i lartë i OSBE-së “se sa refugjatë” nga Kosova ka kapacitet të pranojë komuna e Sarajit, është përgjigjur se për një kohë të shkurtër (periudhë deri 60 ditë), mund të pranojë aq sa banorë ka ajo vetë? Përfaqësuesit të lartë pasi i bëhet e ditur se komuna e Sarajit numëron 25 804 banorë, i habitur mohon “kjo është e pamundur!” dhe reagon me ironi dhe mospërfillje. Pas dy javësh, kur në komunën e Sarajit nga qytetarët e saj u pranuan 642 familje me 3 855 refugjatë,

²⁹ Luigi Ugolini, *Shqipëria e lashtë*, Migjeni, Tiranë 2009, 16-17.

zyrtarit i duhej ta pranojë që “Ju jeni një popull i çuditshëm! Si i mbani?! Ç’hanë? Ku flenë, e ku pastrohen?”. I përgjigjem: “Çdo gjë ndajmë përgjysmë, edhe ushqimin, edhe vendqëndrimin edhe rrobat e banjat. Ajo gjë është edhe më e rëndësishmja e që është edhe e para, - i them: ne kemi ndarë me ata edhe brengat!”.³⁰

Duke shprehur solidaritetin e tyre me vëllezërit kosovarë që i kanë të një gjaku, gjuhe kulture, mentaliteti dhe të një të kaluar historike, e besojmë se edhe do t’i takojnë një ardhmërie të përbashkët kombëtare. Familjet shqiptare të Maqedonisë i hapën dyert dhe zemrat e tyre për t’i pranuar dhe për t’i strehuar të ardhurit nga Kosova. Këtyre të ikurve nga lufta dhe dhuna serbe u kanë dalë në ndihmë organizata të ndryshme humanitare nga vendi dhe bota.³¹

Qytetarët shqiptarë të Maqedonisë vazhdimisht paraqiteshin vullnetarisht që ta japin ndihmën e tyre, brenda mundësive që kishin. Kush më pak e kush më shumë. Si gjithmonë edhe Bashkësia Islame e Maqedonisë qëndroi pranë hallexhinjve dhe ishte një mbështetje e fortë e El Hilalit në aktivitetet e shumta humanitare, pas këtyre dyndjeve të mëdha.³² Tashmë dhjera mijëra të ikur, siç dihet ishin vendosur në Shkup, Tetovë, Gostivar, Dibër, Kërçovë e gjetiu nëpër vendbanimet shqiptare në Maqedoni, ku edhe kishin gjetur një humanitet dhe mikpritje të veçantë. Bashkë me mikpritjen ata morën edhe ngrohtësinë e familjarëve, e cila po ua hiqte mërzinë dhe brengat shumë të mëdha që kishin për gjendjen momentale në Kosovë.³³

Organizata Humanitare El Hilal asnjëherë nuk lejoi kaosin në punën e tij. Strukturat udhëheqëse të tij kujdeseshin që puna vazhdimisht të jetë e planifikuar dhe nën mbikëqyrje. Filloi përpilimi i listave të familjeve të cilat tregonin gatishmëri të pranojnë refugjat të tjerë, që sapo vinin e shtoheshin. Aktiviteti i shpejtë dha rezultate. Për një kohë shumë të shkurtër u paraqitën disa dhjetëra mijëra familje që

³⁰ Xhelal Jakupi, *Vetëqeverisja lokale dhe shqiptarët në Maqedoni*, Shkup, 2011, 89.

³¹ Emin Azemi, *Bllaca, dhimbja e lirisë*, Shkup, 2019, ITSKSH - Shkup, 20.

³² Organizata Humanitare El Hilal, *20 vjet qëndrojmë për ju*, Arbëria Desing, Shkup, 2012, 58.

³³ Emin Azemi, *Bllaca, dhimbja e lirisë*, Shkup, 2019, ITSKSH - Shkup, 33.

ishin të gatshme të marrin nën strehën e tyre njerëz të dëbuar nga Kosova. Krahës këtij evidentimi El Hilali e zhvillonte aksionin e grumbullimit të ndihmave të reja humanitare. Degët e organizatës treguan kulturë të lartë bashkëpunimi të ndërsjellët. Ato e shprehën shkallën e lartë të solidaritetit duke këmbëyer ndihmat, sipas nevojave që paraqiteshin në terren.³⁴

Shumica e shqiptarëve të Kosovës të cilët u detyruan të dalin jashtë shtepive të tyre, u ngarkuan më pastaj nëpër autobusë dhe u bartën deri në kufirin me Maqedoninë; në rastet e tjera banorët lejoheshin t'i merrnin veturat dhe traktorët e tyre dhe urdhëroheshin të shkonin rrugës së caktuar, e cila shpinte për në kufi. Shumë banorë të komunave në pjesën lindore të hekurudhës veri-jug detyroheshin të ecnin këmbë deri në stacionet e trenit, prej nga më pastaj me tren barteshin deri në kufirin me Maqedoninë. Planifikimi dhe koordinimi substancial i këtyre deportimeve masive dëshmohej nga fakti që para marsit linjë të rregullt me tren në relacionin Prishtinë kufiri me Maqedoninë, kishte vetëm dy herë në ditë, dhe këta ishin trena që rëndom i kishin vetëm nga tre vagonë. Gjatë deportimeve u shtuan dy deri në tre trena në ditë dhe që të gjithë këta i kishin nga 13 deri në 20 vagonë. Në njërin nga raportet flitet për një tren me 28 vagonë të stërm bushur me njerëz, të cilët e kishin lënë Prishtinën dhe ishin nisur për në Maqedoni.³⁵

Edhe gjatë muajit qershor të vitit 1999, në Maqedoni hyrën një numër i madh i shqiptarëve të dëbuarve me dhunë nga Kosova. Kështu numri i përgjithshëm i shqiptarëve dhe i të gjithë të dëbuarve nga Kosova, që hynë në Maqedoni arriti në 379 523 persona. Prej tyre 92 100 u transferuan nëpër vende tjera, 154 989 u vendosën nëpër familjet e shqiptarëve të Maqedonisë, ndërsa 112 434 persona u vendosën nëpër kampet speciale, që u ndërtuan apostafat, nga fillimi i

³⁴ Organizata Humanitare El Hilal, *20 vjet qëndrojmë për ju*, Arbëria Desing, Shkup, 2012, 55, 56.

³⁵ Instituti Kosovar për Kërkime dhe Zhvillime të Politikave, *Raporti kosovar*, Kipred, 2005, 68.

krizës kosovare.³⁶ Sipas Këshillit të Emergjencës në Strugë, ku Organizata Humanitare El Hilal kishte dy përfaqësues, janë evidentuar 7 293 të dëbuar me dhunë nga Kosova.³⁷ Edhe në Komunën e Çegranit u formua Këshilli i Emergjencës, në të cilin u angazhuan dy aktivistë të Organizatës Humanitare El Hilal, të cilët ishin të angazhuar që të presin, vendosin të dëbuarit me dhunë nga Kosova. Mbi 4 000 të dëbuar u strehuan nëpër shtëpitë e qytetarëve.³⁸ Në Kumanovë janë strehuar mbi 12 mijë të dëbuar me dhunë nga lufta e Kosovës.³⁹ Në Kërçovë, Zajaz dhe Oslom, numri i tyre arrin afro 2 500.⁴⁰ Në Çarshinë e Epërme të Tetovës, që nga formimi i Shtabit të Emergjencës janë strehuar 1 500 të dëbuar me dhunë.⁴¹

Një dimension tjetër humanitar që u realizua me sukses nga El Hilali ishte edhe bashkimi i familjeve të ndara. Kjo do të thotë se katastrofa humanitare shkaktoi edhe ndarjen e anëtarëve të familjeve, ku El Hilali punoi me përkushtim të thellë njerëzor për t'i bërë bashkë anëtarët dhe të afërmit e familjeve.⁴²

Qëndrimi i të dëbuarve nëpër kampe

Në këtë periudhë me vendim të Qeverisë së Maqedonisë u aktivizua Qendra për Strehim dhe për Pranim të të Dëbuarve nga Kosova. Këto qendra ishin në pikat kufitare Bllacë dhe Jazhincë, të cilat ishin të pajisura me kontejnerë, të cilët do të shërbenin për evidentimin e refugjatëve, si nga vendkalimet e rregullta, po ashtu edhe nga vendkalimet që janë jashtë suazave të zonës kufitare.

³⁶ Arben Kondi, *Krimi i fundshekullit*, Tiranë, 2003, 125.

³⁷ Zejnulla Qyra, *Struga për Kosovën 1999*, Iris-Strugë, Strugë, 2006, 33.

³⁸ Mahir A. Iseini, *Unë përballë ngjarjeve*, Gostivar 2015, Alma Shkup, 113.

³⁹ Emin Azemi, *Bllaca, dhimbja e lirisë*, Shkup, 2019, ITSKSH - Shkup, 63.

⁴⁰ Po aty, 699.

⁴¹ Po aty, 50.

⁴² Jahja Lluka, *Bllaca 99 përjetimet e të dëbuarve me dhunë nga forcat serbe*, Shkup, 2024, Focus Print, 159.

Kapaciteti i këtyre qendrave ishte pranimi i 10 deri 12 000 refugjatëve.⁴³

Kampet në Maqedoni janë kampe të mbyllura. Administrimi i kampeve iu dorëzua UNHCR-së. Kampet ishin të përfshira brenda gardheve të larta me tela me gjemba dhe policët maqedonas, të cilët zakonisht veshin uniforma kamuflazhi, ruajnë portat dhe kontrollojnë dokumentet e identitetit të të gjithë atyre që tentojnë të hyjnë. Që nga themelimi i kampeve, ishte rënë dakord ndërmjet UNHCR-së, NATO-s dhe autoriteteve maqedonase se sigurimi brenda kampeve (si dhe rreth tyre) do të ishte përgjegjësi e Qeverisë, ku autoritetet kanë për detyrë të garantojnë sigurinë në kampe. Kjo duhet të bëhet në një mënyrë që të mos frikësojnë refugjatët dhe të jetë e ndjeshme ndaj situatës së tyre të cënueshme. Por, përveç patrullimit rrethues, policia maqedonase kryen edhe patrullime brenda kampeve. Ata fillimisht ishin të pajisur me parzmore dhe pushkë sulmi. UNHCR-ja dhe NATO-ja u shprehën shqetësim autoriteteve në lidhje me një prani të tillë të armatosur rënd, policia tani mban vetëm pistoletat dhe shkopinj. Pothuajse çdo refugjat me të cilin foli Amnesty International, raportoi se ndjeheshin të frikësuar nga prania e policisë. Amnesty International ka marrë disa raporte për ngacmime dhe abuzime, verbale dhe fizike. Shumica e këtyre raporteve janë të pakonfirmuara. Megjithatë, fakti i thjeshtë që ato janë kaq të zakonshme, sipas pikëpamjes së Amnesty International, tregon një ndjenjë të përgjithshme frikësimi në mesin e popullatës refugjate.⁴⁴

Gjatë kohës së luftës në Kosovë, Maqedonia ndërtoi kampe speciale për të dëbuarit nga Kosova. Gjithsej u ndërtuan nëntë kampe:

- ✓ kampi i Bllacës,
- ✓ kampi i Stenkovcit 1,
- ✓ kampi i Stenkovcit 2, në të cilët u vendosën rreth 79 000 persona,
- ✓ kampi i Neproshtenit, rreth 6.80041 persona,

⁴³ Emin Azemi, *Bllaca, dhimbja e lirisë*, Shkup, 2019, ITS KSH - Shkup, 31.

⁴⁴ Amnesty International maj 1999, *The protection of Kosovo Albanian refugees*, 8.

- ✓ kampi i Senokosit, rreth 6.50042 persona,
- ✓ kampi i Çegranit, rreth 69.00043 persona,
- ✓ kampi i Bojanës, rreth 5.80044 persona dhe
- ✓ kampi i Radushës, në të cilin u vendosën rreth 5 000 persona të dëbuar.⁴⁵

Kampi i Bllacës

Kampi i Bllacës ka qenë aktiv prej datës 25 mars 1999 deri më 7 prill 1999 dhe ishte një vendqëndrim i detyrueshëm për mijëra civilë shqiptarë, viktima të spastrimit etnik të ushtruar nga Serbia. Ata këtu u mbajtën në kushte ekstreme, aq sa vuajtjet e tyre u shndërruan në një katastrofë humanitare. Kampi i Bllacës ka qenë një kamp përqendrimi fashist, ku njerëzit i janë ekspozuar vuajtjes dhe vdekjes. Kampi i Bllacës ishte vazhdimësia e një gjenocidi, i cili mori formën apokaliptike duke shënuar kështu një shekull rresht, vuajtje dhe spastrimi etnik ndaj popullit shqiptar.

Kampi i Stenkovcit 1 dhe 2 në Shkup

Kampet e Stenkovcit ishin një seri e kampeve të refugjatëve të krijuara nga NATO-ja dhe UNHCR-ja në prill të vitit 1999 pranë Shkupit, Republika e Maqedonisë, që synonin të akomodonin fluksin e madh të refugjatëve shqiptarë të Kosovës që iknin nga shtypja, spastrimi etnik dhe gjenocidi në Kosovë. Kampet u bënë famëkeqe për kushtet e tyre të këqija, për shembull brutalitetin e raportuar policor dhe diskriminimin ndaj refugjatëve shqiptarë nga autoritetet maqedonase. Në kampin e Stenkovci 1 u strehuan 30 000 persona, ndërsa në kampin e Stenkovcit 2 u strehuan 32 000 persona.⁴⁶ Shumica e refugjatëve shqiptarë u larguan nga kampet midis qershorit dhe korrikut 1999, pas së cilës Stenkovci u mbyll. Ndërkohë, një valë e re refugjatësh joshqiptarë (serbë dhe romë) hynë në kampin e dytë

⁴⁵ Zeqirja Rexhepi, Konferenca shkencore ndërkombëtare: *Kosova - rruga drejt lirisë*, Instituti i Historisë “Ali Hadri” Prishtinë, 2020, 191,192,193.

⁴⁶ MCMS, *Raport vjetor 1999*, Shkup, MCMS, 10.

në shtator 1999. Më në fund, Stenkovec 2 u mbyll në fund të vitit 1999, gjë që shënoi fundin e kampeve të Stenkovecit.

Kampi Neproshten - Tetovë

Kampi i Neproshtenit ishte kamp i cili ishte vendosur në fshatin Neproshten Komuna e Xhepçishtit të Tetovës. Sipas të dhënave në këtë kamp ishin të strehuar 6 841 persona⁴⁷. Në këtë kamp u hap edhe shkolla enkas për këta nxënës.⁴⁸ Fshati Neproshten ndodhet në Polog të poshtëm, komuna e Tearcës, është 7 kilometra në verilindje të qytetit të Tetovës. Për ta kryesisht përkujdeseshin mbi 200 ushtarë të NATO-s nga kontingjenti gjerman. Në këtë kamp vepruan edhe aktivistët e Organizatës Humanitare El Hilal.⁴⁹

Kampi i Senakosit - Gostivar

Kampi i Senakosit ishte në rrethinën e Gostivarit, në të cilin ishin strehuar rreth 9 800 persona.

Kampi i Çegranit - Gostivar

Në Kampin e Çegranit ishin strehuar 51 000 persona të dëbuar me dhunë nga Kosova dhe mbi 4 000 të tjerë të vendosur nëpër shtëpitë e Çegranit dhe Forinës. Ka qenë i vetmi kamp në botë i karakterit të hapur, në të cilin është organizuar edhe vazhdimi i mësimin për nxënësit e shkollës fillore që numëronte mbi 9 000 nxënës, mbështetur nga UNHCR-ja.⁵⁰ Sot si pjesë e komunës së Gostivarit, Çegrani është momentalisht fshati më i madh në Maqedoninë e Veriut. Në Çegran kalon lumi Vardar, lum ky i cili buron në fshatin Vërtok dhe kalon në mes të qytetit të Shkupit dhe derdhet në detin Egje.

⁴⁷ Zeqirja Rexhepi, Konferenca shkencore ndërkombëtare: *Kosova - rruga drejt lirisë*, Instituti i Historisë “Ali Hadri” Prishtinë, 2020, 191, 192, 193.

⁴⁸ *Kampi i refugjatëve në Neproshten*, Tv Koha, <https://www.youtube.com/watch?app=desktop&v=OM8Rq7i1bB4>.

⁴⁹ Emin Azemi, *Bllaca, dhimbja e lirisë*, Shkup, 2019, ITSKSH - Shkup, 152.

⁵⁰ Mahir A. Iseini, *Unë përballë ngjarjeve*, Gostivar 2015, Alma Shkup, 115.

Kampi i Bojanës - Shkup

Në fshatin Bojanë të Shkupit u strehuan 7 500 persona të dëbuar me dhunë. Fshati Bojanë shtrihet në veriperëndim të Dërvendit, rreth 17-18km larg kryeqytetit të Maqedonisë, Shkupit.

Kampi i Radushës - Shkup

Në fshatin Radushë të Shkupit u hap kampi i të dëbuarve me dhunë ku u strehuan rreth 6 000 refugjatë nga Kosova. Radusha ndodhet në pjesën veriperëndimore të Maqedonisë, rreth 1km afër kufirit të Republikës së Kosovës, në mes të ngushticës së Dervenit në luginën e Lumit Vardar. Ndodhet në afërsi prej 26km nga qendra e kryeqytetit Shkupit. Organizata Humanitare El Hilal nuk i harroi edhe të dëbuarit me dhunë që u strehuan nëpër kampet e lartpërmendura, përkundrazi u kujdes në mënyrë të vazhdueshme, veçmas duke ua shpërndarë gazetatat e përditshme *Fakti* dhe *Koha ditore*, në mënyrë që refugjatët të informoheshin lidhur me situatën dhe rrjedhat politike e diplomatike që zhvilloheshin nga faktorët e brendshëm dhe të jashtëm, prej të cilëve varej fati i tyre. Madje kujdesi i El Hilalit ndaj refugjatëve të Kosovës në këto kampe arriti deri aty sa iu dha e drejta e menaxhimit të kampit në Çegran, duke ofruar çdo gjë që kishte në dispozicion.⁵¹

Kthimi i të dëbuarve nëpër vatrat e tyre stërgjyshore

Pas çlirimit të Kosovës dhe pas futjes së trupave të NATO-s, shqiptarët e dëbuar nga Kosova të strehuar në Shqipëri, Maqedoni dhe vendet tjera filluan me përgatitjet për kthim në vatrat e tyre stërgjyshore. Kthimi i refugjatëve ishte njëri nga qëllimet dhe rezultatet kryesore të misionit të UNMIK-ut.⁵² Qytetarët të cilët ishin detyruar me forcë që të largoheshin nga Kosova, shumica u kthyen

⁵¹ Organizata Humanitare El Hilal, *30 vjet në krah të nevojtarëve, 1991-2021*, Arbëria Desing, Tetovë, 2023, Shkup, 26.

⁵² Raporti 139 i ICG-së mbi Ballkanin, *Kthim në pasiguri të zhvendosurit e brendshëm të Kosovës dhe procesi i kthimit*, Prishtinë/Bruksel, 2002, 7.

vetë, duke nxituar pas njësiteve të KFOR-it, por kishte edhe nga ata që u kthyen në mënyrë të organizuar, edhe pse apelet e organizatave humanitare dhe diplomatëve të huaj ishin që të kenë durim edhe për pak kohë, sepse procesi i kthimit duhej të fillonte sipas planit që e kishin, pra në mënyrë më të organizuar dhe pa rreziqe gjatë rrugës. Në fund mund të themi se Organizata Humanitare El Hilal luajti rol të shumëfishtë, i ndihmoi refugjatët në të gjitha mënyrat dhe format e mundshme duke mbetur si shembull dhe model i humanitetit në vepër, prandaj do të mbetet një kapitull i veçantë në analet e historisë kombëtare dhe të humanitetit në përgjithësi.